

Andrzej RYKAŁA, Marek SOBCZYŃSKI

**POMIĘDZY POLSKĄ A CZECHAMI.
TRANSGRANICZNY REGION HISTORYCZNY
ŚLĄSKA CIESZYŃSKIEGO**

Obszar Śląska Cieszyńskiego należy do regionów niezbyt dogodnych dla osadnictwa. Pod względem geomorfologicznym jest on mocno rozczłonkowany, nie wstępują tu również szczególnie dobre gleby, a cały obszar, nie tylko w czasach prehistorycznych, ale również długo w średniowieczu pozostawał silnie zalesiony. Osadnictwo było tutaj bardzo rzadkie i wynikało głównie z komunikacyjnego znaczenia regionu, stanowiącego północne przedpole Bramy Morawskiej, zasadniczego szlaku łączącego północ Europy z południem.

Znaleziska archeologiczne z najstarszego i najdłuższego okresu dziejów ludzkości, starszej epoki kamiennej, czyli paleolitu, są bardzo nieliczne. Już w V w. p.n.e. zakładano pierwsze osady ludzkie. Pierwsi osadnicy związani z kulturą łużycką okresu halsztackiego utrzymywali kontakty z ziemiami naddunajskimi. W późniejszym okresie zaznaczyły się wpływy Scytów, Celtów i Rzymian.

Pod względem etnicznym mieszkańcy omawianych ziem należeli do grupy etnicznej Wiślan, którzy wytworzyli w IX w., na terytorium późniejszej Małopolski, odrębne księstwo. Jest prawdopodobne, że mieszkańcy tego obszaru należeli do społeczności odnotowanej w anonimowym dokumencie z IX w. (tzw. *Geograf Bawarski*), jako Opolanie (spolszczona forma słowiańskiej nazwy zapisanej w łacińskiej wersji gramatycznej).

Pod koniec IX w. terytorium dzisiejszego Śląska Cieszyńskiego należało zapewne do Państwa Wielkomorawskiego Mojmirowiczów. Jednak mieszkańcy tych ziem pod względem etnicznym nie zaliczali się do właściwych Morawian. Po zejściu ze sceny historycznej książąt z dynastii Mojmirowiczów w X w. tereny te opanowali czescy Przemyślidzi.

W X w. Ziemia Cieszyńska, będąca częścią dzielnicę śląskiej, wchodziła już w skład polskiego państwa Piastów (Sobczyński 1986). W tym też wieku mieszkańcy Śląska włączyli się trwale w strukturę organizacyjną państwa polskiego. Przejawiło się to wybudowaniem grodu Cieszyn, jako siedziby władcy a zarazem ośrodka liturgicznego i centrum administracji kościelnej. Cieszyński gród stanowił ośrodek obwodu grodzkiego, zwanego kasztelanią.

Po śmierci polskiego króla Bolesława III Krzywoustego w roku 1138 wybuchły spory i konflikty zbrojne między synami i dziedzicami. W 1281 r. rozpadło się dotychczasowe

Księstwo Opolskie, co doprowadziło do wyodrębnienia dotychczasowej kasztelani cieszyńskiej w odrębne Księstwo Cieszyńskie. W 1290 r. Piast Mieszko (1290-1317) stał się pierwszym księciem cieszyńskim i założycielem cieszyńskiej linii tej dynastii, która utrzymała tron księstwa aż do roku 1653. Utworzenie Księstwa Cieszyńskiego nie było wynikiem jakiegoś dalekowzrocznego, programu państwowotwórczego, a jedynie środkiem do zdobycia wyższej pozycji jednego z rodów, mocno rozgałęzionej dynastii Piastów.

Książę ten, podobnie jak jego następcy, uważał za wskazane w warunkach rozdrobnionych księstw polskich, opierać swoją władzę o wzrastającą potęgę króla czeskiego, Wacława II. W 1327 r. książęta śląscy uznali lenną zwierzchność króla czeskiego Jana Luksemburczyka, stając się władcami lennymi Korony Czeskiej.

W ramach organizacji kościelnej Księstwo Cieszyńskie nie zajmowało w średniowieczu szczególnie wybitnej pozycji i w całości należało do diecezji wrocławskiej.

Historię Księstwa Cieszyńskiego charakteryzuje, niemal nieprzerwany, proces stopniowego zasiedlania. Szczytową aktywność średniowieczna kolonizacja Cieszyńskiego osiągnęła w okresie od lat 80-tych XIII w. do lat 50-tych XIV w. Nawet ta szczytowa fala kolonizacji nie oznaczała jednak dla Cieszyńskiego utworzenia równomiernej sieci osiedli. Dla obszarów górskich Beskidu Cieszyńskiego decydujące znaczenie miały późniejsze, pasterskie i wołoskie, fale kolonizacyjne. Organizatorami akcji kolonizacyjnej byli przede wszystkim koloniści z krajów niemieckich, a także Czesi i Serbowie Łużyccy (Raubal 1937).

Przy grodzie piastowskim w Cieszynie powstało podgrodzie (wymienione w źródłach pisanych w 1223 r.) Stało się ono ośrodkiem targowym i rozwinęło w miasto Cieszyn. Niedługo po lokalizacji Cieszyna, jeszcze w XIII w., powstało również drugie na tym obszarze miasto - Frysztat.

Pierwotną górną warstwę społeczną miast w XIII i XIV w. tworzyli osadnicy niemieccy i ich potomkowie. Jednak pod wpływem słowiańskiego otoczenia postępowała sławizacja kolonistów co oznaczało proporcjonalny wzrost liczby mieszkańców niemieckich. Do połowy XVI w. w miastach Śląska Cieszyńskiego nie odnotowano żadnych konfliktów etnicznych, nawet w czasach wojen husyckich. Mimo wszystko prądy kolonizacyjne naruszyły narodową jednolitość regionu. W XVI w. stan liczebny mieszkańców Księstwa Cieszyńskiego wynosił 4 452 osoby (7,5 osoby na km²).

W XVI w., zapewne nie bez uprzedniego wpływu Husytów, mieszkańcy Księstwa przyjęli reformację luterańską. Książę Adam III, w 1545 r., uznał konfesję augsburską za oficjalne wyznanie księstwa. Wybuch wojny trzydziestoletniej i nie przebiegające w środkach represje wyznaniowe spowodowały znaczne zmniejszenie gęstości zaludnienia. Niemal symboliczne

zakończenie wojny trzydziestoletniej przyniosło zmianę władców cieszyńskich. Po śmierci Elżbiety Lukrecji w 1653 r. zakończyły się na Śląsku Cieszyńskim, trwające niemal pół tysiąclecia, rządy Piastów.

Po wygaśnięciu linii Piastów cieszyńskich Księstwo przeszło we władanie Habsburgów będących, od roku 1526 również królami czeskiimi. Ziemie te zostały wcielone do czeskiej komory królewskiej we Wrocławiu i od tej pory cieszyńskie dobra książęce nazywano majątkami komorowymi.

Do pierwszych posunięć Habsburgów na Śląsku Cieszyńskim należała energiczna rekatolizacja ludności, co spowodowało falę represji w stosunku do osób wyznania protestanckiego.

Dopiero Józef II patentem tolerancyjnym wydanym w 1781 roku zrównał ewangelików w ich prawach z katolikami.

Historia sukcesji władzy w Księstwie Cieszyńskim ilustruje fakt, że Śląsk Cieszyński stał się obiektem habsburskiej polityki rodzinnej. Dla całej plejady najwyższych osobistości w świecie austriackiej i niemieckiej arystokracji był Śląsk Cieszyński jedynie odległą, osobiście nieznaną, prowincją administrowaną za pomocą austriackiego, czeskiego i niemieckiego aparatu urzędniczego, a tylko w sporadycznych przypadkach - przez ludzi pochodzenia miejscowego.

W wieku XVIII miały miejsce pierwsze próby wydobycia węgla, nastąpił też rozwój hutnictwa (najstarsze huty powstały w dobrach frydeckich w Starych Hamrach, w Baszce, w Morawce, oraz nieco później w Ustroniu). Dominującą pozycję w produkcji przemysłowej na Śląsku Cieszyńskim miała produkcja tekstylna, a w wieku XIX - płóciennictwo. Produkcja ta tradycyjnie koncentrowała się w takich miastach jak Cieszyn, Jabłonków i Bielsko.

Rewolucyjne wydarzenia 1848 r. nie ominęły także Śląska Cieszyńskiego. Odzywały się głosy za równouprawnieniem języków czeskiego i polskiego względem języka niemieckiego, który był wówczas językiem urzędowym (Chlebowczyk 1971). Akcje czeskiego i polskiego ruchu narodowościowego sprowadziły się głównie do organizacji Zjazdu Słowiańskiego w Pradze, a także do wydawania czasopism, przede wszystkim polskiego czasopisma *Tygodnik Cieszyński*.

Zniesienie pańszczyzny i uwłaszczenie chłopskich gruntów odsunęły wszelkie ustawowo-prawne przeszkody stojące na drodze rozwoju nowoczesnej gospodarki. Zniesienie pańszczyzny uwolniło ponadto siłę roboczą, którą wchłaniał rozwijający się przemysł, również dzięki budowie Kolei Północnej, której kolejny odcinek wiódł z Bogumina do Krakowa i dalej na wschód Galicji oraz ze Świnowa do Opawy, co umożliwiło bardziej

elastyczne kontakty Śląska Cieszyńskiego ze śląską metropolią (Popiołek 1913). Warunki te sprawiły, że Zagłębie Ostrawsko-Karwińskie stało się największym i najnowocześniejszym zagłębiem w monarchii austro-węgierskiej. Tak samo intensywnie, jak górnictwo, rozwijały się przemysły hutniczy i maszynowy (w oparciu głównie o szwedzkie i słowackie rudy żelaza), oraz przemysły chemiczny i włókienniczy, który tradycyjnie opanował centra w Bielsku i okolicy (Paszkowski 1938, Przyłudzki 1939, Wrzosek 1939b, Zaleski 1938).

Pierwszy spis ludności w 1869 r. wykazał na historycznym terytorium Śląska Cieszyńskiego 137 733 mieszkańców (97,5 osób na km²). Spis ludności z 1900 r. ewidencjonował na tym obszarze już 330 628 osób.

Austriackie statystyki z końca XIX w. przynosiły także dane dotyczące języka. Według nich najwięcej ludności posługiwało się językiem polskim (59% mieszkańców Śląska Cieszyńskiego), następnie językiem czeskim (27%), najmniej zaś niemieckim (14%). Na terenach zachodnich (powiaty sądowe Frydek i Ostrawa Polska) zdecydowanie dominował dialekt czesko-śląski (odpowiednio 97% i 80% mieszkańców tych powiatów posługiwało się językiem czeskim) (Popiołek, Golachowski 1919). Im dalej na wschód, tym odsetek ludzi posługujących się tym językiem malał (Piastun 1901.). W powiatach sądowych: Frysztat - wynosił 24%, Cieszyn - 15%, Bogumin - 11%.

Niemiecka ludność zamieszkiwała Bielsko (87%) i okolice (37%), Cieszyn (50%), Bogumin i Frydek, przy czym w każdym mieście lub centrum przemysłowym szereg ludzi opowiadał się za językiem niemieckim. Mniejszość niemiecka opanowała także większość politycznych i przemysłowych funkcji kierowniczych i starała się przeforsować utrzymanie języka niemieckiego jako języka urzędowego (językiem kancelarii książecej był początkowo łaciński, a od połowy XIV w. jako drugi język - także niemiecki; od czasu wojen husyckich w XV w. stał się nim język czeski, by w XVII w. ponownie ustąpić miejsca językowi niemieckiemu), nawet wtedy, gdy wiedeńskie urzędy uznawały ówczesny stan nadrzędności tego języka za niemożliwy do utrzymania. Z kolei dane statystyczne, będące wynikiem spisu z 1880 r. wskazują, iż katolicy stanowili 71% ogółu mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, protestanci - 27%, zaś Żydzi - 2%. Ewangelicy skupieni byli głównie na południu i wschodzie, w powiatach sądowych: jabłonkowskim (45%), cieszyńskim (43%), skoczowskim (46%). Żydzi grupowali się głównie w miastach i ośrodkach przemysłowych (w Bielsku stanowili 13% ogółu mieszkańców) (Jarosz 1909, Piątkowski 1918).

Od połowy XIX w. w przyspieszonym tempie przebiegały tu procesy tworzenia się narodu czeskiego i polskiego, które były skierowane na walkę o prawa polityczne i językowe,

konkretnie zaś o wprowadzenie języków polskiego i czeskiego do szkół i urzędów państwowych oraz o zezwolenie na organizację polskiego i czeskiego życia narodowego.

Polski ruch narodowy, którego ośrodkiem stał się Cieszyn, był bardziej zwarty i wykorzystywał bliskość centrum narodowego w Krakowie. Czeski ruch narodowy zwracał się raczej ku Opawie (Londzin 1926).

Oba ruchy narodów słowiańskich biegły blisko siebie i mimo wszelkich różnic szukały porozumienia za pośrednictwem ideologii słowiańskiej współpracy, przeciwstawiającej się uciskowi niemieckiemu. Różniły się natomiast sferą wpływów, które nie zawsze pokrywały się z wytyczoną od połowy XIX w. granicą językową (ta, według różnych badań, biegła od góry Praszywej do Orłowej i Wierzbicy). Na wschód od niej pojawiały się obustronne spory o język w szkołach i w kościołach. Wynikiem sporów o realizację żądań narodowych, stały się walki narodowościowe pod koniec lat 50-tych i 60-tych XIX w. w parafii cierlickiej i dolnolutyńskiej.

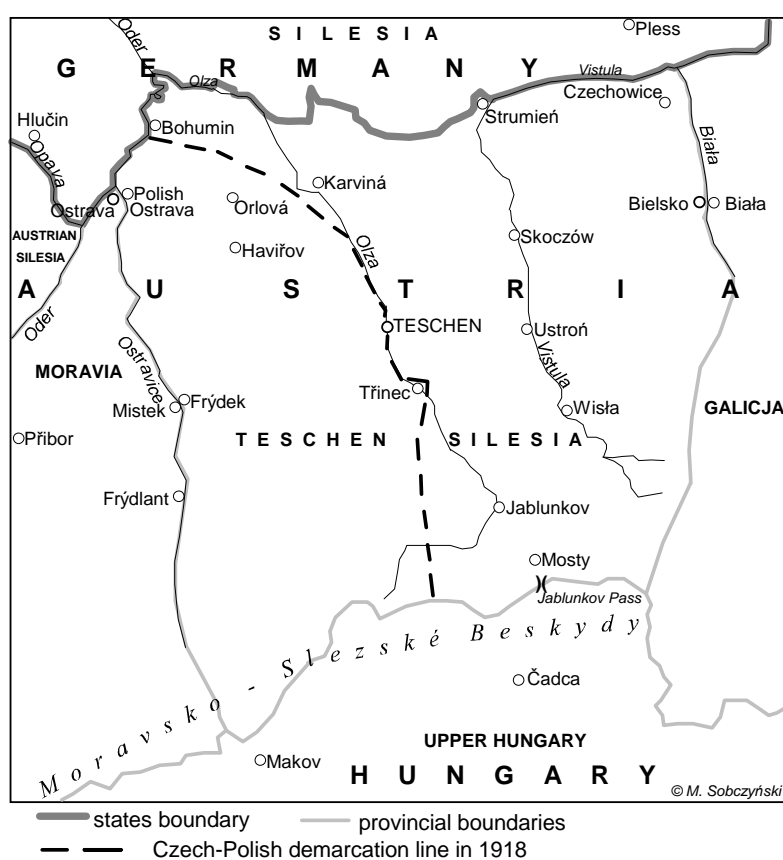
Na początku XX w. wspólnym wysiłkiem wszystkich organizacji polskiego ruchu narodowego udało się wprowadzić do urzędów państwowych, obok języka niemieckiego, również polski i czeski, jak języki urzędowe.

Wybuch I wojny światowej całkowicie naruszył istniejące ekonomiczne i społeczno-polityczne stosunki także na Śląsku Cieszyńskim.

Po rozpadzie Monarchii Austro-Węgierskiej i po powstaniu niepodległych państw, omawiany region stał się przedmiotem polsko-czechosłowackiego sporu (Buzek 1919, *Polityczne korzyści...* 1919). Początkowo wydawało się, iż konflikt taki nie będzie miał miejsca, gdyż przedstawiciele miejscowych społeczności polskiej (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego) i czeskiej (Zemsky Narodni Vybor pro Slezsko) 5 listopada 1918 r., zawarli porozumienie o podziale tego terytorium w myśl zasad etnicznych.

Gminy, które miały czeskie zarządy gminne (powiat frydecki i 5 gmin powiatu frysztackiego) przeszły pod władzę Komitetu Krajowego na Śląsku, natomiast te, które miały wydziały gminne polskie (w powiatach: cieszyńskim, bielskim i frysztackim z Karwiną i Boguminem) znalazły się pod zarządem polskiej Rady Narodowej. Umowa tymczasowa nie określała przyszłej granicy, pozostawiając ostatecznie rozgraniczenie tego terytorium władzom centralnym. Tymczasem decyzja rządu polskiego o przeprowadzeniu wyborów do sejmu ustawodawczego również na Śląsku Cieszyńskim, Spiszu i Orawie spowodowała, zdaniem strony czechosłowackiej, naruszenie postanowień lokalnej umowy. Konsekwencją tej decyzji było wkroczenie na Śląsk Cieszyński 23 stycznia 1919 r. wojska czechosłowackiego i rozpoczęcie akcji obsadzania terenów na wschód od linii demarkacyjnej.

Okres polsko-czechosłowackiego konfliktu zbrojnego zakończył się, zawartym 3 lutego, rozejmem, na mocy, którego poprowadzono nową linię demarkacyjną. Strona czechosłowacka otrzymała w ten sposób Zagłębie Karwińskie i Bogumin. Dnia 12 lutego 1919 r. przybyła do Cieszyna komisja międzynarodowa, złożona z przedstawicieli Ententy. Komisja zatwierdziła linię rozejmu. W ten sposób cały powiat frysztacki, frydecki i część cieszyńskiego znalazły się w posiadaniu Czechów. Komisja odwlekała jednak ostateczną decyzję. Z kolei rokowania polsko- czechosłowackie przyniosły decyzję o przeprowadzeniu plebiscytu. Okres jego przygotowywania należy do najsmutniejszych kart historii Śląska Cieszyńskiego (Batowski, 1982, Chlebowczyk 1988).

Mapa 1. Śląsk Cieszyński w latach 1917-18

Po obu stronach dochodziło do burzliwych spięć, które zmieniały się często w starcia z ofiarami w ludziach. Decyzją Rady Ambasadorów z Spa z 28 lipca 1920 r., zrezygnowano z przeprowadzenia plebiscytu i arbitralnie wyznaczono przebieg granicy polsko-czechosłowackiej. Śląsk Zaolziański (powiaty sądowe Frysztat, Bogumin, Czeski Cieszyn i Jablunków określano w literaturze polskiej również terminem Zaolzie) wraz z bogatym Zagłębiem Karwińskim i węzłem kolejowym w Boguminie został przyznany Czechom,

natomiast miasto Cieszyn podzielone na dwie części: polską i czeską, z rzeką Olzą, jako granicą. Z obszaru Śląska Cieszyńskiego, wynoszącego 2 282 km² Czesi posiadali 1 269 km² (były to powiaty sądowe: Frydek, Śląska Ostrawa, Bogumin, Frysztat, Czeski Cieszyn i Jabłonków), a 1 013 km² pozostało przy Polsce. Kwestia Śląska Cieszyńskiego zaciążyła na stosunkach polsko-czechosłowackich w całym okresie międzywojennym (Balcerak 1967).

Śląsk Cieszyński w latach 1920-1939

Według pierwszego powojennego spisu ludności z 1921 r., żyło na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim z obywateli czechosłowackich, 177 626 Czechów (65,1%), 69 360 Polaków (25,4%) i 23 005 Niemców (9,5%). Część ludności była również ewidencjonowana jako Ślązacy i zaliczana albo do Ślązaków- Czechosłowaków, albo do Ślązaków- Polaków, albo też Ślązaków- Niemców (później także Ślązaków- Ślązaków, Ślązaków- Czechów) i według tego zaliczana do poszczególnych narodowości. W 1921 r. stwierdzono ogółem 47 314 Ślązaków (24 299 Czechosłowaków, 1 408 Niemców, 21 607 Polaków). W 1930 r. mieszkało na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim 226 426 Czechów, 77 309 Polaków, 22 013 Niemców i 24 697 Ślązaków. Największy udział Polaków, w ogólnej liczbie mieszkańców Zaolzia, występował w powiecie jabłonkowskim- 74,6% (w roku 1930- 66,9%),

w powiecie frysztackim - 40% (34,9%), Czeskim Cieszynie- 38,2% (42,1%) i Boguminie - 12,5% (9,8%) (Konieczny 1924, Hulka-Laskowski 1938, Wojnar 1930).

Zaolzie wykazywało również zróżnicowaną strukturę wyznaniową. W 1921r. mieszkało tu 70,2% rzymskich katolików, 17,4% ewangelików (wśród nich byli liczni Polacy) i 7,5% obywateli czechosłowackiego wyznania (Micheja 1939, *Śląsk Cieszyński...*1927).

Po podziale Śląska Cieszyńskiego doszło do pewnego unormowania stosunków między Czechosłowacją a Polską. 23 kwietnia 1925 r. została podpisana polsko- czechosłowacka umowa, regulująca sprawę mniejszości narodowych (Sworakowski 1937). Mimo istniejących, poważnych różnic między polską i czechosłowacką polityką zagraniczną (Chobot, Buzek 1931), na początku lat trzydziestych przeważał na Śląsku Cieszyńskim duch polsko- czeskiej współpracy i tolerancji. Sytuacja zmieniła się radykalnie w styczniu 1934 r., kiedy podpisano polsko- niemiecki pakt o nieagresji. Rząd Becka obrał anty-czechosłowacki kurs, w którym karta Śląska zajmowała istotną pozycję (Heck, Orzechowski 1969).

2 października 1938 r., wykorzystując sytuację polityczną Czechosłowacji, wojsko polskie wkroczyło na Zaolzie, zajmując je w siedmiu etapach do 11 października 1938 roku (Bromek 1938). Ostatecznie opanowane terytorium przyłączone do województwa śląskiego posiadało powierzchnię 905,4 km² i obejmowało powiaty polityczne Frysztat i Czeski Cieszyn, trzy gminy w powiecie Frydek (Szonów, Wojkowice i Żermanice), oraz mniejsze części gmin (w zamian za gminę Morawka) z powiatu morawsko-ostrowskiego (Gruszów, Herzmanice, Michałkowice, Radwanice i Śląską Ostrawę) (Bryński 1939, Wrzosek 1939b). Ogółem 1 871 km² z historycznego Śląska Cieszyńskiego stało się częścią państwa polskiego, a w granicach Czech pozostało 412 km² (*Protokół delimitacyjny.....*1938)

Dodatkowo przyłączono do Zaolzia 44 km² terytorium słowackiego (Czadeckie). Wojna spowodowała na Śląsku Cieszyńskim zasadniczą zmianę sytuacji. Obszar ten stał się częścią Rzeszy Niemieckiej. Nowo utworzony powiat okupacyjny Cieszyn powstał z połączenia byłych powiatów polskich Cieszyn i Frysztat i administracyjnie należał do obwodu rządowego Katowice w prowincji Górny Śląsk.

Klęska obu państw na początku II wojny światowej wcale nie osłabiła sporu polsko-czechosłowackiego o Zaolzie (Kirkor, 1943, Kliza 1944, Kozuszkina 1943).

Zakończenie II wojny światowej spowodowało kolejny podział Śląska Cieszyńskiego ale konflikt nie zniknął (Hierowski 1946, Buczma, Gajda 1970). W 1958 r. nastąpiło ostateczne podpisanie umowy granicznej polsko- czechosłowackiej, która przywracała stan sprzed 1 października 1938 roku (*Umowa....*1974). Jednak na Zaolziu pozostała nadal znaczna

mniejszość polska, której losy przez wiele lat nie znajdowały odzwierciedlenia w stosunkach pomiędzy naszymi krajami (Chlebowczyk 1985, Kamiński 1990).

BIBLIOGRAFIA

- Balcerak, W. (1967), *Stosunki polsko-czechosłowackie w okresie kształtowania się systemu lokarneńskiego (1923-1925)*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej”, vol. 2.
- Batowski, H. (1982), *Rozpad Austro-Węgier 1914-1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Bromek, K. (1938), *Granica polsko-czeska na Śląsku Cieszyńskim*, „Turyzm Polski”, vol. 1, no. 12, s. 179-182.
- Bryński, K. (1939), *Śląsk nad Olzą*, Biblioteka Przeglądu Krajoznawczego, Lwów.
- Buczma, L., Gajda E. (1970), *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1944-1970*, „Sprawy międzynarodowe”, no. 7.
- Buzek, J. (1919), *La question de la Silesia de Cieszyn*, Delegation polonaise a la conference de la paix. Commission scientifique, Paris.
- Chlebowczyk, J. (1971), *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*, Katowice.
- Chlebowczyk, J. (1985), *O niektórych powojennych problemach mniejszości polskiej w Czechosłowacji*, [in:] *Z polsko-czechosłowackiego sąsiedztwa. Studia i szkice*, Katowice..
- Chlebowczyk, J. (1988), *Między dyktatem realiami a prawem do samostanowienia. Prawo do samookreślenia i problem granic we wschodniej Europie Środkowej w pierwszej wojnie światowej oraz po jej zakończeniu*, PWN, Warszawa.
- Chobot, E., Buzek, J.: (1931) *Memoriał dotyczący skargi mniejszości narodowej polskiej w Czechosłowacji z powodu pokrzywdzenia jej przy spisie ludności przeprowadzonym w grudniu 1930*, Czeski Cieszyn.
- Heck, R., Orzechowski, M. (1969), *Historia Czechosłowacji*, Ossolineum, Wrocław.
- Hierowski, Z. (1946), *O Śląsk nad Olzą*, Katowice.
- Hulka-Laskowski, P. (1938), *Śląsk za Olzą*, Instytut Śląski, Katowice.
- Jarosz, M. (1909) *Śląsk Cieszyński*, Kraków.
- Kamiński, M. K. (1990), *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945-1948*, PWN, Warszawa.
- Kirkor, S. (1943), *Sprawa Zaolzia*, New York.
- Kliza, J. (1944), *Cieszyn Silesia bond of union between Poland and Czecho-Slovakia*, Max Love Publishing Co.Ltd. , London.
- Konieczny, P. (1924), *Śląsk Cieszyński pod władzą czeską*, Poznań.
- Kozuszkina, B. (1943) *The problem of Cieszyn Silesia*, London.
- Londzin, J. (1926), *Przyczynek do historii początku ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn.
- Micheja, O. (1939), *Polski Kościół ewangelicki na odzyskanych ziemiach Śląska Cieszyńskiego w ostatnim dwudziestolecu*, „Zaranie Śląskie”, vol. 15, no. 2-4, s. 122-127.
- Paszkowski, R. (1938), *Znaczenie Śląska Zaolziańskiego dla polskiego hutnictwa żelaznego*, „Polska gospodarcza”, vol. 19, no. 42, s. 1451.
- Piastun, (1901), *Spór polsko-czeski na Śląsku Cieszyńskim*, Frysztat.
- Piątkowski, K. (1918), *Stosunki narodowościowe w Księstwie Cieszyńskim*, Cieszyn.
- Polityczne korzyści z przynależności do Polski*, (1919), Wydawnictwo Propagandy Plebiscytowej, Plebiscytowe Ser.. A, Śląsk Cieszyński no. 12, Cieszyn.
- Popiołek, F. (1913), *Dzieje Śląska Austriackiego*, Cieszyn.
- Popiołek, F., Golachowski, T. (1919), *Polskie kresy zachodnio-południowe*, Kraków.

- Protokół delimitacyjny granicy państwowej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką (Na odcinku morawskośląskim)*, (1938), „Wiadomości Służby Geograficznej”, vol. 12, no. 4, s. 424-432.
- Przyłudzki, R. (1939), *Obraz gospodarczy Śląska Zaolziańskiego wraz z zarysem rozwoju górnictwa i hutnictwa*, Katowice.
- Raubal, S. (1937), *Granica polityczna polsko-czechosłowacka*, „Rocznik biblioteki WSH”, vol. 3, s. 135-219.
- Sobczyński, M. (1986), *Kształtowanie się karpaccich granic Polski (w X-XX w.)*, Zarząd Wojewódzki PTTK Regionalna Pracownia Krajoznawcza, Łódź.
- Sworakowski, W. (1937), *Polacy na Śląsku za Olzą*, seria "Polacy za granicą", vol. 1, Instytut Badań Spraw Narodowościowych, Warszawa.
- Śląsk Cieszyński w świetle historii z szczególnym uwzględnieniem Czechosłowacji jako terenu emigracji polskiej przed powstaniem Państwa Polskiego oraz od r. 1918 - 1926 r.*, (1927), „Kwartalnik Naukowego Instytutu Emigracyjnego”, vol. 2, no. 4, s. 111-143.
- Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Czechosłowacką o ostatecznym wytyczeniu granicy państwowej, podpisana w Warszawie dnia 13 czerwca 1958 r.*, (1974), [in:] *Umowy graniczne PRL*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, s.18-19.
- Wojnar, W. (1930), *Dowody polskości Śląska Cieszyńskiego*, Czeski Cieszyn.
- Wrzosek, A. (1939a), *Nowe granice województwa śląskiego*, „Ziemia”, vol. 29, no. 5-6, s. 142-147.
- Wrzosek, A. (1939b), *Ziemie odzyskane Śląska Cieszyńskiego. Zarys geograficzno-krajoznawczy*, „Zaranie Śląskie”, vol. 15, no. 2-4, s. 74-80.
- Zaleski, S. (1938), *Przemysł węglowy Śląska Zaolziańskiego*, „Polska gospodarcza”, vol. 19, no. 45, s. 1540-1542.